

אלה מסעי

אֵלֶּה מַסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצַבְאֹתָם בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: (במדבר לג א).¹

וַיִּסְעוּ כָּל־עַדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִינַי לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי ה' וַיַּחֲנוּ בְּרִפְדִּים וְאִין מִים לְשִׁתָּת הָעָם: (שמות יז א).²

רמב"ן שמות פרק יט פסוק א

ורש"י כתב: "ויסעו מרפידים - מה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו, והלא כבר נאמר (לעיל יז א) כי ברפידים היו חונים, בידוע שממש נסעו! אלא, מקיש נסיעתם מרפידים לחנייתם במדבר סיני. מה חנייתן בתשובה, אף נסיעתן בתשובה" - לשון רש"י. ולא הבינותי זה, שכך נאמר בכל המסעות "ויחנו באלים, ויסעו מאלים", "ויבואו אל מדבר סיני" (לעיל טז א), "ויסעו ממדבר סיני ויחנו ברפידים" (שם יז א), וכן כל פרשת מסעי. וירצה הכתוב לפרש שלא היו חניות אחרות ביניהן.³

רש"י במדבר פרק לג פסוק א

אלה מסעי - למה נכתבו המסעות הללו? להודיע חסדיו של מקום, שאעפ"י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר, לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה, שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות. צא מהם י"ד, שכולם היו בשנה ראשונה, קודם גזירה, משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה. שממש נשתלחו המרגלים ... ועוד הוצא משם שמונה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן, מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים. נמצא שכל שמונה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות. זה מיסודו של רבי משה הדרשן.⁴

אבן עזרא במדבר פרק לג פסוק א

אלה מסעי - כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שבנו הערים הנזכרים, ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן, כתב משה כל המסעים.⁵

¹ אין זה "אלה מסעי" היחיד ואף לא הראשון בתורה; גם לא בספר במדבר. כבר קדם לו פסוק כח בפרק י (פרשת בהעלותך) בסיכום תיאור מסע הדגלים שנראה כתעתיק מדויק של הפסוק שלנו, אלא בתמצית: "אֵלֶּה מַסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְצַבְאֹתָם וַיִּסְעוּ". שם, בתחילת הספר והמסע - "ויסעו", וכאן בסיומם - "אלה מסעי", כראוי לספר במדבר המתאר את נדודי בני ישראל וקורותיהם במדבר סיני.

² כבר קדם למסעות ספר במדבר תיאור תחילת מסעיהם בספר שמות. כאן, בראשית המסע (כשעדיין לא ידעו כמה ארוכה וקשה יהיה), וכן הוא בסוף הספר באזכור "מסעיהם" עם סיום הקמת המשכן שעתיד ללוותם בכל הדרך. ראה שמות סוף פרק מ.

³ שים לב שפירוש רמב"ן זה איננו על פרשתנו וגם לא על "מסעיהם" של סוף ספר שמות, אלא על סדר המסעות שמתואר בפרשיות בשלח ויתרו "בזמן אמת" החל מיציאת מצרים, דרך חציית ים סוף ועד הגעה למעמד הר סיני במדבר סיני. ראה שמות פרק יד פסוק ב, סוף פרק טו (לאחר קריעת ים סוף) ופרק יט בהגעה למדבר סיני לקראת מתן תורה. רש"י ורמב"ן מעירים על כך שהתורה חוזרת וכופלת שם כל מקום, גם כשמגיעים אליו וגם כאשר יוצאים ממנו להמשך המסע ("ויחנו ברפידים" שמות יז א - "ויסעו מרפידים" שם יט ב, ואצלנו "ויחנו בסוכות" למשל, סוף פסוק ה פרק לג - "ויסעו מסוכות" בפסוק ו הסמוך). מה צורך בכפילות זו? והלוא ברור שמקום בו חנו ממנו יצאו! רש"י הולך בדרך הדרש ועונה: "מה חנייתן בתשובה אף נסיעתן בתשובה" (ראה מדרש מכילתא יתרו פרשה א, עליו כנראה נשען רש"י שמביא גם נוסח אחר: "מה נסיעתם מרפידים מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו, אף ביאתם מדבר סיני היו מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו"). רמב"ן לעומתו, הולך בדרך הפשוט ומסביר שכל הזכרת כל מקום הן בחנייה בו והן ביציאה ממנו, בא להראות "שלא היו חניות אחרות ביניהן". משמע "אלה מסעי" שבפרשתנו הוא כרונוולוגיה היסטורית מלאה ומדויקת. וכך נראה גם מפרשנים בפרשתנו, כגון רשב"ם על הפסוק: "אלה מסעי - כל מסעות וחניות חוזר ומונה כדי לפרש היכן היו חונים". וכך אפשר גם להבין מרש"י כאן: "אלה מסעי - זה סדר מסעיהם".

⁴ רש"י לשיטתו שאם ארבעים ושניים המקומות שנזכרו בפרשתנו הם המסעות כולם, חסד המקום על בני ישראל יש כאן שלא טלטלם ולא הניעם במדבר יתר על המידה. שכן בניכוי ארבעה עשר המסעות שהיו לפני חטא המרגלים ("הגזירה") ושמונה המסעות לאחר מות אהרן, שהם כבר תחילת המסע לארץ ישראל של דור הבנים, הרי לך עשרים מסעות בשלושים ושמונה שנה. מסע אחד לשנתיים בקירוב. בהמשך לכך, ראה רש"י בפירושו לשמות פרק מ פסוק לח (המילה "מסעיהם" של סוף ספר שמות): "לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם - בכל מסע שהיו נוסעים היה העגן שוכן במקום אשר יחנו שם. מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע ... לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו, לכך נקראו כולם מסעות". אפשר לראות רש"י זה כהמשך של רש"י בפרשתנו - גם החנייה נחשבת כמסע וזהו חסד המקום שהקל בעונשם. אבל אפשר לראותו גם באור קצת אחר. אמנם חסד המקום שלא טלטלם יותר מאשר מסע אחד לשנתיים, אבל יש לזכור שהמדבר איננו מקום ישוב קבוע וכל מי שמצוי בו הוא בסופו של דבר תושב ארעי, חסר חניה ומנוחה, תמיד במסע ובתזוזה. גם מקום החניה נקרא "מסע" משום שממש תמיד ממשיכים לתחנה הבאה. חניה אמיתית תהיה רק בהגיע העם אל ארץ ישראל, כפי שפרשתנו ממשיכה ואומרת "כי אתם באים אל הארץ" (פרק לד פסוק ב). אחרי הכל מדבר הוא מדבר. ראה דברינו [כי תבואו אל הארץ ונטעתם](#) בפרשת קדושים.

⁵ "אלה מסעי", אומר אבן עזרא, מורה על תהליך הכתיבה (של משה), אשר החל כבר בפרשתנו ונמשך לתוך ספר דברים הסמוך. יש זמן ומקום לכתיבה ולתעודה היסטורית. מתי יושב משה ומסכם את המסעות? בסוף הנדודים וערב הכניסה לארץ. מה גם שמשה עומד להיפרד מעם ישראל ויודע שלא ייכנס לארץ. (ראה רמב"ן בתחילת הפרשה שממשך קו מחשבה זה: "אלה מסעי - אחרי נקמת מדין שאמר לו הקב"ה למשה אחר תאסף אל עמך ואחרי שחלק ארץ סיחון ועוג ובנו הערים הנזכרות, נתן דעתו לכתוב המסעות").

אבן עזרא במדבר פרק י פסוק לג

וטעם וישכן הענן במדבר פארן - שם כלל⁶ לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות, ורתמה, ומסעים רבים.⁷ והעד: שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן.⁸

ספורנו במדבר פרק לג פסוק א

רצה האל יתברך שייכתבו מסעי בני ישראל להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן שהיו ראויים להיכנס לארץ.⁹

ויקרא רבה פרשה ט סימן ט

חזקיה אמר אחרת: גדול השלום שבכל המסעות כתוב: "ויסעו ויחנו" (במדבר לג) - נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת. כיון שבאו כולם לפני הר סיני נעשו כולם חנייה אחת, זהו שכתוב: "ויחן שם ישראל" (שמות יט), ויחנו שם בני ישראל" אין כתיב כאן, אלא "ויחן שם ישראל" אמר הקב"ה הרי שעה שאני נותן תורה לְפָנַי.¹⁰

במדבר רבה כג א

⁶ שם כללי או כולל.

⁷ "מדבר פארן" הוא שם כללי למספר מסעות וחניות שנזכרים בפרקים י-ג בספר במדבר ואירועים כגון: פרשת המתאוים, תבערה, מרים, המרגלים ועוד. מכולם אגב, נזכרים "קברות התאוה".

⁸ ולפיכך לא נזכר "מדבר פארן" בפרשתנו. כך גם פירוש אבן עזרא בתחילת ספר דברים פרק א פסוק א (שם יש עוד פירוט של מסעות ומקומות): "בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב - מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי, או נזכרו בשמות אחרים". ראה גם דבריו במדבר פרק כא פסוק יח על מתנה ונחליאל שלא נזכרים בפרשתנו. סוף דבר, יש פערים גדולים בין רשימת "אלה מסעי" בפרשתנו ובין פרקי מסעות ואירועים אחרים במקרא. כאשר יושבים ומתעדים לא תמיד מתאימים הדברים בדיוק למה שאירע, כיצד ומתי. למתעד יש סיבות וכללים משלו מה הוא מזכיר ומה לא, מתי הוא מפרט ומתי הוא מכליל. התורה איננה ספר היסטוריה. אפשר שפירוש אבן עזרא מסכים עם רש"י ורמב"ן שכאן בפרשתנו רשימת עיקר המסעות, אבל חשוב לא להדגיש את הפער ואת אי שלימות הרשימה כאן. לאור החיים דרך מיוחדת בפירושו ל"אלה מסעי" שבפרשתנו ולא ברור אם הוא מצטרף לדעת רש"י ורמב"ן או שהוא סבור כאבן עזרא שלא כל המסעות מוזכרים כאן. ראה פירושו לפרק לג פסוק א אשר צריך עיון נוסף. עוד יש לנו לשאול מפשט הפסוקים איך אפשר שיציאת מצרים נזכרת בפירוט רב (ראה פסוקים ג, ד) ואילו קריעת ים סוף אגב אורחא (פסוק ח) ומעמד הר סיני בכלל לא! וכן אירועים אחרים (ראה רמב"ן שמות טו כז). אמנם, "דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר" (ירושלמי ראש השנה פרק ג דף נח), אך נראה שהפערים עליהם עומד אבן עזרא דורשים דיון נפרד ומורחב. כאן, דינו במה שהזכרנו.

⁹ ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת בשלח סימן טז אשר דורש את "זכרתי לך חסד נעורייך" תוך הדגשת הצעד הראשון שעשו בני ישראל ביציאתם ממצרים, בעצם הנכונות לעזוב מקום ישוב ולצאת למדבר: "מהו ויסע משה? בשעה שאמר להם שישעו, לא אמרו לו להיכן אנו נוסעים למדבר, שמא אין בו כלום, אלא עמדו ונסעו להם, על פי אמנה. אמר ירמיה: הלך וקראת באזני ירושלים לאמר כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך וגו' לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמיה ב ב)". ראה עוד במדרש שם שלאחר קריעת ים סוף כבר לא היו הדברים כה חלקים ופשוטים והיה קשה למשה להזיז את בני ישראל משם: "אמר להם: מה אתם סבורים, שבכל יום הים מעלה לכם אבנים טובות ומרגליות?". ואחרי הצעד הראשון באמת היו מסעות לא טובים, בפרט לאחר חטא המרגלים: "שלא היו המסעות לשבח ולואי שלא היו בעולם כי רובם היו ליסורין של חטא המרגלים" (ראה אור החיים שהזכרנו בהערה הקודמת וכבר ציינו שהוא צריך עיון). אבל ספורנו סבור שעל כל ארבעים השנים של המסעות והנדודים במדבר, בין לפני ובין אחרי חטא העגל, יש לומר את הפסוק של ירמיהו "זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" ובזכות זו היו ראויים להיכנס לארץ וכו', הגם שהיו בעונש. ראה דברינו [חסד נעוריים](#) בפרשת מטות.

¹⁰ וכן הוא במסכת דרך ארץ פרק שלום: "חזקיה אמר גדול הוא השלום, שבכל המסעות כתיב ויסעו ויחנו, נוסעין במחלוקת וחונים במחלוקת, ובזמן שבאו לסיני חנו חנייה אחת, ויחן שם ישראל, אמר הקב"ה הואיל ושנאו ישראל את המחלוקת ואהבו את השלום ונעשו חנייה אחת, עכשיו אתן להם את תורתי". ובמכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה א: "ויחן שם ישראל. כל מקום שהוא אומר ויסעו ויחנו, נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת, אבל כאן השוו כולם לב אחד, לכך נאמר: ויחן שם ישראל נגד ההר". ובאיכה רבה איכה רבה פתיחות כ: "רבי אלכסנדר פתח (תהלים ק"ב) שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג, אמר הקב"ה: שקדתי להכניס בני לא"י מיד ואהיה כצפור בודד על גג, מה הצפור מתבודד מגג לגג ומגדר לגדר ומאילן לאילן ומשוכה לשוכה כך כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת ויסעו ויחנו, וכיון שבאו להר סיני נעשו כולם הומוניא ויחנו אין כתיב כאן אלא (שמות י"ט) ויחן שם ישראל, באותה שעה אמר הקב"ה הרי השעה שאתן תורה לבני". אגב, הביטוי "בלב אחד" או "כאיש אחד בלב אחד" שהדרשנים מרבים לצטט (במיוחד בדרשות חג השבועות ומתן תורה) מקורו אמנם במכילתא הנ"ל אבל נזכר בפרט במדרשים מאוחרים כגון תנא דבי אליהו ("בלב אחד בעצה אחת") ופסיקתא זוטרתא ("שוין כולם בלב אחד"). ונראה שלרש"י שמורות זכויות היוצרים על הביטוי הרווח: "כאיש אחד בלב אחד" אלא שהוא בכלל על המצרים הרודפים אחרי בני ישראל ולא על מעמד הר סיני (רש"י שמות יד י). מה שחשוב לעניינינו הוא מבט אחר על "אלה מסעי", שלא כמו ספורנו ורש"י לעיל, מבט שאולי יכול לתרץ את השאלה הידועה מדוע לא מוזכר מעמד הר סיני בפרשת "אלה מסעי". שתיים עשרה עינות מים ושבעים תמרים כן, מות אהרון, מלחמת הכעני כן; ומעמד הר סיני לא? משום שהוא היה "ויחן" ולא "ויסעו" (אבל "ויסעו" יש שם "כתינוק הבורח בשמחה מבית הספר", ראה דברינו [ויחן ויסעו](#) בפרשת בהעלותך).

ילמדנו רבנו,¹¹ מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מהו שיחלל את השבת? כך שנו רבותינו: מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מחלל את השבת בשביל למלט את נפשו.¹² וכך אנו מוצאין בדוד כשביקש שאול להרגו ברח ממנו ונמלט. אמרו רבותינו: מעשה שבאו לגדולי ציפורי כתבים רעים מן המלכות. הלכו ואמרו לר' אלעזר בן פרטא: רבי, כתבים רעים באו לנו מן המלכות, מה אתה אומר? נברח? והיה מתיירא לומר להם ברחו ואמר להם ברמו: ולי אתם שואלים? לכו ושאלו את יעקב ואת משה ואת דוד. מה כתיב ביעקב? "ויברח יעקב שדה ארס" (הושע יב יג), וכן במשה: "ויברח משה מפני פרעה" (שמות ב טו), וכן בדוד: "ודוד ברח וימלט" (שמואל א יט יח). וכן הוא אומר: "לך עמי בא בחדריך ... חבי כמעט רגע עד יעבור זעם" (ישעיה כו כ).¹³ אמר להם הקב"ה: וכאלו כל גדולי עולם יראו וברחו מן שונאיהם. כל אותן ארבעים שנה שעשיתם במדבר, לא הנחתו אתכם לברוח, אלא הייתי מפיל שונאיכם לפניכם במה שהייתי עמכם. ולא עוד, אלא כמה נחשים וכמה שרפים וכמה עקרבים היו שם, שנאמר: "נחש שרף ועקרב" (דברים ח טו) ולא הנחתו אותם להזיק אתכם. לכך אמר הקב"ה למשה: כתוב את המסעות שנסעו ישראל במדבר, כדי שיהיו יודעים מה נסים שעשיתי להם.¹⁴ מנין? ממה שקרינו בענין: "אלה מסעיי".¹⁵

שבת שלום

מבורך מנחם אב

חזק חזק ונתחזק,

מחלקי המים

מים אחרונים: הדף המשלים לדף זה הוא [שנות המדבר העלומות](#) שכבר זכינו לכתוב, אחרי דף זה, בפרשת חוקת.

¹¹ ובנוסחאות אחרות: "הלכה". זו פתיחה קלאסית למדרש מסוג "ילמדנו" (תנחומא) אשר פותח בדבר הלכה ומתגלגל משם לאגדה. ורבים כמותו (ראה מדרש דברים רבה שכל פרשה מתחילה כן). סביר שייקר כוונתו של הדרשן הייתה לחלק האגדי, אלא שהוא מנצל את המעמד והבימה ו"מגניב" לקהל שומעיו (שבא מן הסתם לשמוע מדרש אגדה) גם ענייני הלכה. ראה דברינו [בשבחה של האגדה](#) בפרשת עקב.

¹² הכוונה ב"שנו רבותינו" זה, היא כנראה לתוספתא מסכת עירובין (ליברמן) פרק ג הלכה ח: "עיר שהקיפוה גוים או נהר וכן ספינה המטורפת בים וכן היחיד שהיה נרדף מפני גוים ומפני ליסטים ומפני רוח רעה, הרי אילו מחללין את השבת ומצילין את עצמן". פסוק אחרון זה מישעיהו מלמד שהדרך הטובה היא לברוח היא להיחבא. ראה הסיפור על שמעון בן שטח שברח מינאי המלך גיסו בבראשית רבה צא ג שמסתמך על פסוק זה.

¹⁴ וכן הוא בתנחומא סימן א בפרשתנו: "אמר להם הקב"ה לישראל: בני היזהרו במצותי ושמרו את התורה. וראו כמה נסים ונפלאות עשיתי לכם משעה שיצאתם ממצרים והפלתו שונאיכם והעברתי אתכם בים והפלתו פחד ורעדה באויביכם ... וכל ארבעים שנה שהייתם במדבר לא הנחתו אתכם אפילו שעה אחת. כמה שונאים באו עליכם ולא הנחתו אתכם לברוח. וכמה נחשים ועקרבים הרגתי מפניכם ... לפיכך א"ל הקב"ה למשה: כתוב את המסעות שנסעו ישראל במדבר, כדי שידעו כמה נסים עשיתי עמהם בכל מסע ומסע. מנין? ממה שקראו בענין: אלה מסעי בני ישראל וכתוב משה את מוצאייהם למסעיהם על פי ה'". אך בסימן ב הסמוך שם בנימה קצת פחות חיובית: "משל למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחר לרפאותו, כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה את המסעות, כאן ישננו, כאן הוקרנו, כאן חששת בראשך, כך אמר הקב"ה למשה: מנה להם את כל המקומות, היכן הכעיסוני, לכך נאמר אלה מסעיי".

¹⁵ תמה תקופת המדבר. מיד בהמשך הפרשה באים הפסוקים: "כי אתם באים אל הארץ". עם ישראל צריך כעת לחזור ולשנן לעצמו שהוא עומד לפני שינוי גדול ומהותי בחייו. לא עוד מן ובאר וענני הכבוד והכל מוכן לפניך, אלא ארץ נושבת שיש לעובדה ולשומרה ולהתפלל לגשם. ראה משל התרנגולת המנקרת בראש אפרוחיה שגדלו ושולחת אותם לעדור באשפתם במדרש ויקרא רבה כה ג על הפסוק "כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל". אבל חשוב לזכור את המדבר, את אותה תקופה מופלאה של לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה יחד עם הנסים המופלאים שנעשו לעם ישראל. נסים שמהותן להראות לאדם שיכול גם להיות אחרת שיש למדבר גם היתרונות שלו. ראה שיר השירים רבה ג א על הפסוק "מי זאת עולה מן המדבר". צריך לזכור את התקופה הזו ולא לשכוח אותה. יש מקומות שמהם (כבר) לא צריך לברוח. ראה פירוש רמב"ן במדבר פרק לג פסוק א שהביא את דברי הרמב"ם: "והוסיף הרב במורה הנבוכים (ג נ) תועלת בידיעתם, לומר הצורך להזכיר המסעים גדול מאד. כי הנסים והאותות הנעשות היו אמיתיות לכל רואיהם, אך בעתיד יהיו דברים בשמועה ויכזיבם השומע. ומאותות התורה ונפלאותיה העצומות עמידת ישראל במדבר ארבעים שנה ומציאת המן בכל יום, והם מקומות רחוקות מן הישוב ואינן טבעיות לבני אדם לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון. ואמרה התורה "לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם" (דברים כט ה). וכל אלה אותות הם במעשה נס נראות לעין. וכאשר ידע הבורא יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים, לא יאמינו השומעים בהם, ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם, כמו המדברות אשר ישכנו שם בני ערב היום, או מקומות אשר יהיה שם חריש וקציר, או יש שם עשבים וצמחים למאכל בני אדם ושיהיה במקומות ההם בורות מים. על כן הרחיק מלבוות בני אדם המחשבות האלה, וחזק אלה האותות כולם בזיכרון המסעות, כדי שיראו אותם הדורות הבאים וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה, כל אלו דבריו". בקיצור, "אלה מסעיי" הוא הזיכרון המתמיד בכל שנה ושנה בסיום ספר במדבר למנוע הכחשת ההיסטוריה וההתנכרות לשורשי העבר. התייעוד ההיסטורי לדורות.